

dábel na věži ukazuje tajnosti města zdvižením střech. Ale takové „zdvižení střech“ v psychologii je konvence: člověk vidí sotva do sebe a stojí jej mnohdy nesmírné úsilí vynést na povrch aspoň to, co se tam hýbe. O to se snaží moderní literatura, moderní umění: ne o malbu povrchu, ale – jak to řekl Stendhal – toho, co se skrývá pod pokožkou, krvácející svalstvo člověka.

(1947)

POEZIE A POLITIKA

Zdeněk Urbánek

Aktivní politik, zapřažený do práce, může mít náklonnost k poezii i nemusí. Jako každý jiný člověk. Nikdo mu nebude zazlívát, že si knížky básní celý rok nevšimne. Ale nejobecnější politický typ je ten, jež sama povaha nutí použít všech dosažitelných věcí ve prospěch vlastního napůl osobního, napůl nadosobního zájmu. To jest, politik se *nestará* jen o to, čím *nelze* posunovat po šachovnici politiky. Ale starost dnes mají politici velikou a širokou, poněvadž na všem shledávají politický háček. Kulturní oblast pak se jim jeví jako mužstvo pionů, které se nabízí, aby jím bylo obratně manévrováno. Poezie je tu v jejich očích figurkou celkem nepatrnou, přece však i ona jim stojí za to, aby se jí tu a tam snažili pohnout ve svůj prospěch. Není řečeno, že jde o prospěch rovnou špatný. Ale jde o prospěch politický. A v tom je právě nesnáz.

Politika je ustavičné získávání nebo udržování podílu na moci v určitém společenství, aby tato moc mohla být za určitým cílem prosazena. Cíl je v politice při každodenním zápolení vždycky vzdálenější oblastí zájmu. Jakmile by ve vědomí politikově nebo politické skupiny nastal přesun této vzdálenější oblasti do popředí, ztratili by politik nebo politická skupina v své původní oblasti půdu pod nohama; proměnili by se v jednotlivce nebo skupiny se zájmem o určitý úsek lidského uvažování nebo činnosti, související sice úzce s politickými cíli, nikoli však přímo se získáváním a udržováním politické moci. Rovnice je to prostá, zkušenost ji často odhaluje. Máme sice záviděníhodnou tradici vědců s přímým zájmem dokonce filozofickým v čele politického pole. Ale toto čelo všechno nezmuže a musí se

počítat s řadovými politiky. V těch docela přirozeně není dostatečně velký rozsah morálních sil, abychom od nich mohli žádat ustavičnou rovnováhu mezi soustředěním na zájem o moc a na zájem o cíl.

Ale jednu věc přece nutno požadovat: aby politik nechtěl od jiných, co si sám při troše svědomí a uměřenosti uvědomuje jako nedosažitelnost. Aniž překračuje mez svého mravního oprávnění, nemůže politik žádat na umění, vědě ani filozofii, a tak tedy ani na poezii, aby se tyto obory činnosti soustřeďovaly na to, co je v popředí jeho zájmu, tj. na snahu o získání moci, když přece je podmínkou trvání a výkonnosti těchto oborů, aby v popředí jejich vědomí a zájmu bylo zkoumání, přezkušování a ideové rýsování cílů.

S básníkem nebo uměleckým hnutím je tomu právě tak jako s politikem nebo politickou skupinou: jakmile oblast jejich zájmu se přesune, nejsou již zcela tím, čím původně chtěli být nebo byli. Ztratí-li básník z prvotního zřetele cíl, to jest jisté seskupení morální a duchové reality, v němž by podle jeho zření podmínek lidského života bylo dosaženo optima životní plnosti, ztratí jeho práce svůj smysl. Stane se pomahačstvím v jiné práci, podnikané za jiným zájmem. A stane se konečně zbytečným úkonem ve prospěch něčeho, co si svůj prospěch umí a může bezpečně uhájit samo.

U nás je situace literatury a v ní i poezie složitější než u větších, méně ohrožených národů. I poezie, jako všechno písemnictví, nesla tíhu potřeb národně záchovné politiky. Byly to ostruhy tvořivosti, nejednou to však byla i kletba, ležící na talentech jako ochromení. Všimněte si jen vývoje velkých světových básníků, jak u nich tematiky zaujaté přímo politicky se zráním ubývá. Puškin psal liberálně zaměřené pamflety, svobodařské verše, lichotící citům i smýšlení lidí téhož protioficiálního smýšlení. Znelíbil se těmto lidem, když nastalo období jeho vrcholných děl, totéž období, kdy se hrany jeho politického smyslu obrousily již natolik, že snášel, byť těžce a s trpkostí, přízeň carova dvora. Přestože byl génius, netrval v něm a snad nemohl trvat člověk politicky zaujatý vedle básníka. Podobně na druhém konci Evropy Wordsworth ve svých počátcích planul pro francouzskou revoluci, ale krok za krokem ztrácel pak víru v smysl této „krvavé lázně“, stával se v politicky zaměřených očích konzervativcem, tj. ustupoval z politické scény, nebo: nebyla již převážnou částí jeho obzoru. A abychom se vrátili k nám: Mácha se musel přímo vytrhnout z vazby našeho národního života, aby mohl zazářit, jak učinil. Z vědomí a vůle je politický jen onen úvod k Máji o dobrých Česích. Máj sám se stal také politickou věcí, ale teprve tím, jakou vyvolal odezvu právě v oněch duších příliš národně politických literátů. Při pohledu na podmínky, v kte-

rých se tu žilo, nelze jim tuto národní političnost vytknout. Kdo chce však hodit kamenem po prvním našem opravdovém básníkovi, jenž proto, aby se jím mohl stát, musel překročit meze političnosti? Učinil tak to, o co u nás v sobě museli v příštím století bojovat všichni básníci, a to o mnoho obtížněji než v jiných zemích.

A po stu let, za nichž pouta národní političnosti – ty ostruhy i kletba naší poezie – mohla se zvolna uvolňovat, po stu let opět je básníci, ať z citu, nebo z vůle, museli přijmout. Tentokrát již většinou měli školu političnosti své poezie za sebou: většina nejlepších našich básníků tehdy právě dozrávala od poezie sociálně politicky služebné k poezii, jež je zaujata tou nebo onou stránkou lidské skutečnosti, nikoli však už dělené na politická pole, nýbrž souhrnně nazírané jako jediné pole ducha. Příkladem takového básnického dospění od zřetelů časových a částečných k souhrnně lidským a duchovním byl Josef Hora. I on, který prošel političností sociální, musel se podrobit té specificky české nutnosti být též básníkem národní záchovy; ale to ho již nemohlo odvrátit od toho, že se stal básníkem univerzálního životního pocitu, básníkem, v němž duchu bylo dovoleno prosadit se nad částečnými zaujetími.

Díváme-li se na to z českého hlediska, byly to čestné úkoly, které na sebe u nás z nutnosti poezie brala. Ať onen úkol národně záchovný, nebo sociální. Čím však půjdeme níž k dalším stupňům politické členitosti, konečně ke každodenním zápasům mezi politickými skupinami, tím obtížnější bude dávat jméno cti tomu, co na sebe v světě takto rozděleném, k prospěchu té nebo oné skupiny poezie vezme. Nebo je ctí, je splněním lidského závazku, jestliže někdo lehce a bez odpovědnosti nakládá tím, co umí? A takovým nakládáním je, dává-li básník ve svém životním postoji, jehož přímým odlitkem je poezie, přednost části před celkem, určité vrstvě lidského vědomí před úhrnem tohoto vědomí, určitému účelově zaměřenému vidění světa před ustavičným pokusem o celou pravdu.

Poezie politicky služebná, podřízená nebo okleštěná není ovšem jen ta poezie, která slovním zněním aktivně chce podporovat tu nebo onu cestu k politické moci. Pokud jde o to, je dnes u nás víc poezie, která je politicky ovlivněna v negativním smyslu. Věrna určité ideologii podle politického zaměření svého původce, bojí se celých určitých skupin představ, např. náboženského rázu, a vylučuje je ze sebe, byť je cítila jako potřebné; samy náměty jsou ovlivněny přílišnou političností básníkovou právě tak jako jeho svoboda rozhledu i pojmového myšlení. Tu ovšem nelze jednostranně mluvit o nějaké vině politiků; pravda je, že vrhají obratně své síť a chtěli by si podřídit pro svůj záměr co nejvíc a nejlepších šachových figurek. Ale koneckonců je ještě možno zvolit básníkovi, zda se dá chytit,

nebo nedá. Poněvadž však vábení je silné a je mnoho těch z vlastního svolení chycených, je dobře připomenout politikům nedávnou minulost: totalitní režimy, to byla společenství zbavená mimo jiné též ryzích básníků; tam všechno bylo podřízeno cestě k moci a k jejímu udržování; byli umlčeni, ať svedením, nebo donucením, kdo se zabývali samým cílem všeho života a veškeré činnosti, kdo se pokoušeli tento cíl stanovit podle přímého nazření skutečnosti, podle své zkušenosti pravdy.

Potřebuje-li politik podporu při hledání nejlepšího cíle, k němuž chce napřít svou moc, najde ji v básníkovi. Nechť však nechce na básníkovi, aby mu byl nástrojem a pomahačem při získávání a udržování moci. Jakož ani básník nechce, aby mu politik radil nebo přikazoval, v čem má vidět svůj cíl.

(1947)

TVOŘ, UMĚLČE...

Ferdinand Peroutka

Nemýlíme se? Jestliže se však klameme, tedy se klamou i přemnozí jiní. Mají týž dojem. Řekl nyní jeden herec, sestupuje z prken své scény: nemáte tušení, o kolik stupňů níže – proti dřívějšímu – musím sešroubovat svou úroveň, mají-li lidé na mne vůbec reagovat... To je ta otázka. Normální postoj člověka naší doby bývá naparovat se. Dunivý krok politických batalionů, pochodujících za ním, mu dodává sebevědomí. Přesto pach jakési nedostatečnosti často se dotkne nozder pozorovatele, rozhlížejícího se po širokých nivách naší intelektuální činnosti. Už jsme vyslechli mnoho přehánění: ještě nikdy netvořil umělec tak radostně jako nyní; ještě nikdy nebyla taková svoboda tisku; ještě nikdy nebyl svět tak dobrý; ještě nikdy se tak mohutně nevylévala tvořivost. A další taková *ještě nikdy*... Přesto: srovnáno s dobou první republiky – je naše nynější úroveň vkusu, intelektu, tvořivosti vyšší, nebo nižší než tehdy? V této době, kdy hlavní vůdčí hvězdou bývá nechuť exponovat se, budou asi na to mít lidé dvojí odpověď: jednu veřejnou, která nepochybně bude součástí onoho chorálu *ještě nikdy*, a druhou soukromou. My pak svou soukromou od-